

# Spiritual Adolf Hytrek in legenda o Gralovem gradu na Boču

Jan Ciglencečki,\* Slavko Ciglencečki\*\*

1.01 Izvirni znanstveni članek  
UDK 929Hytrek A.; 2-523.6Studenice

**Jan Ciglencečki, Slavko Ciglencečki: Spiritual Adolf Hytrek in legenda o Gralovem gradu na Boču.** Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 89=54(2018), 1–2, str. 167–193

Avstrijski pisatelj Hans von Thal je leta 1914 v časniku *Reichspost* objavil feljton, v katerem opisuje srečanje z duhovnikom Adolfom Hytrekom (1853–1899), učenim spiritualom studeniškega samostana. Med njunim pogovorom se izkaže, da se duhovnik intenzivno ukvarja z raziskovanjem srednjeveške pesnitve *Parzival* in njenimi povezavami s historično dobro znanimi kraji na področju južne Štajerske. Duhovnikova glavna teza je, da se legendarni Gralov grad nahaja na vrhu Boča.

**Ključne besede:** Hans von Thal, Adolf Hytrek, Wolfram von Eschenbach, Parzival, Gral, južna Štajerska, Boč, Studenice

1.01 Original Scientific Article  
UDC 929Hytrek A.; 2-523.6Studenice

**Jan Ciglencečki,\* Slavko Ciglencečki: Priest Adolf Hytrek and the Legend of the Grail Castle on Boč.** Review for History and Ethnography, Maribor 89=54(2018), 1–2, pp. 167–193

In 1914, the Austrian writer Hans von Thal published a feuilleton in the *Reichspost* newspaper, describing his meeting with Adolf Hytrek (1853–1899), an educated priest

---

\* dr. Jan Ciglencečki, germanist in filozof, Oddelek za filozofijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, ciglenecki.jan@gmail.com

\*\* dr. Slavko Ciglencečki, arheolog, Znanstveni svetnik v pokoju, Švabičeva 7, 1000 Ljubljana, Slovenija, slavko.ciglencecki@gmail.com

from Studenice Monastery. During their conversation, it soon became clear that the priest had been intensively studying the medieval poem *Parzival* and its links to the historically well-known places in Southern Styria. Hytrek's main hypothesis turns out to be that the legendary Grail Castle, Wolfram's *Munsalvaesche*, lies on the top of mountain Boč.

**Keywords:** Hans von Thal, Adolf Hytrek, Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, Grail, Southern Styria, Boč, Studenice

## DIALOG POD GRALOVIM GRADOM

12. februarja 1914 je na naslovni strani jutranje izdaje avstrijskega časnika *Reichspost* izšel feljton z naslovom »Montsalwatsch: spomin Hansa von Thala«.<sup>1</sup> V njem avtor, ki samega sebe označi za pisatelja, opisuje svojo pot, ki jo je prehodil iz zdravilišča v Rogaški Slatini prek Boča do Studenic. Svoje spomine Thal začenja z dramatičnimi opisi skrivnostnih, z divjim pragozdom obraslih pobočij, prek katerih se je prebijal po strmi srednjeveški cesti.<sup>2</sup> Ko se je spuščal proti studeniškemu samostanu, je sredi temnega gozda nenadoma zagledal prizor, ki ga je s svojo poetično lepoto prikoval na mestu. *Sredi najgostejšega gozda, pripoveduje Thal, je v mraku stal visok križ. V temi se je skoraj fosforescenčno svetilo belo telo Odrešenika v nadčloveški velikosti. Zdelo se je, da na njegovi desni lebdi angel in pod stransko rano drži plitko skodelo ter vanjo prestreza kri. Ob vznožju križa pa je v globoki pobožnosti klečala ženica. Obstal sem na mestu, prevzet spricho poetičnosti tega prizora.*<sup>3</sup> Pod križem se je nahajal z zidom obdan izvir, iz katerega je pitekala kristalno

<sup>1</sup> von Thal, Montsalwatsch: Eine Erinnerung von Hans v. Thal, *Reichspost* 21/70, 1914, str. 1–2. Članek je dostopen v spletnem arhivu Österreichische Nationalbibliothek: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=rpt&datum=19140212&seite=1&zoom=43>

<sup>2</sup> Cesto čez Boč v drugi polovici 15. stol. omenja že Paolo Santonino, ki je po krajih južne Štajerske spremljal škofa Petra Carlja iz Caorla. Pot prek Boča Santonini opiše z besedami: *Preden smo prišli do samostana, smo zlezli po strmi poti na goro Boč (Botsch) in se potlej spustili z nje s še hujšimi težavami zaradi strmine; na poti v dolino so nekateri od nas po naključju ujeli veliko zajcev, od teh je Santonino, hitrejši od drugih, ujel dva, ki bi ju bil prav rad prepustil drugim. Gospa prednica in njene sestre so nas sprejele tako ljubeznivo, da se ne da povedati. Predvsem je bila za gospoda škofa, ki je bil od poti z gore ves preznojen, pri priči nared do gležnjev segajoča srajca, katere ovratnik je bil pretkan z zlatom in svilo, Santonino, Popotni dnevniki 1485–1487, Celovec–Dunaj–Ljubljana 1991, str. 80. Pot, po kateri je v 15. stol. potoval Santonino in v 19. stol. verjetno tudi Thal, je vodila iz Kostivnice, ki se nahaja na južni strani Boča, mimo cerkve Sv. Lenarta, zavetnika popotnikov, od koder se je pod gradom Dor strmo vzpela in se prek Formil nato spustila proti Studenicam. Zaraščeno, a kljub temu dobro ohranjeno 2,5 m široko platišče ceste je na severnem pobočju na nekaterih mestih vidno še danes.*

<sup>3</sup> von Thal, *op. cit.*, str. 1 (prev. J. Ciglencečki).

čista studenčnica.<sup>4</sup> Skrit v gosti senci dreves je Thal z zanimanjem opazoval pobožno početje starke, ki se je nagnila nad izvir, se prekrižala in si z vlažno dlanjo omočila čelo in oči.

Radovedno je stopil korak naprej in nagovoril staro ženico, ki se je ob nepričakovanem srečanju zdrznila in plaho odzdravila. *Zakaj potrebujete teh nekaj kapljic studenčnice?* Starka ga je vprašala, ali je tujec v teh krajih, in ko ji je pritrdil, se je njen pogled omehčal. *To je milostni studenec*, je zašepetala, *vodo pa potrebujem za svojega ubogega, bolnega moža. Toda on v to ne verjame. /.../ In kdor ne verjame, temu tudi ne pomaga.*<sup>5</sup> Njene besede so v Thalu zbudile zanimanje, da bi o čudežnem studencu izvedel kaj več. V dolgi izpovedi mu je starka razkrila, da njen mož trpi od težke, neozdravljive bolezni in da je milostni studenec njeno zadnje upanje. *To je čudodelna voda, ki izvira iz jezera v sveti gori*, je nadaljevala, *po jezeru pa se, brez jader in vesel, vozi božji glasnik, vleče pa ga velika ptica, ki je spredaj vpeta z zlato uzdo. /.../ Na čolnu stoji in posluša, če pa se po svetu razširi krivica in ogroža nedolžnost, takrat ... takrat pride na pomoč! Na njegovem klobuku sedi ptica, ob strani pa mu visi trobenta.*<sup>6</sup> Starka se je po teh besedah na hitro poslovila in izginila v eni od hiš v bližnji vasi.

Tudi Thal se je, utrujen od dolge poti, odpravil do Studenic, da bi se okrepčal v vaški gostilni. V njej je naletel na edinega gosta, dušebrižnika bližnjega samostana sester magdalenk, ki je Thala povabil k svoji mizi in mu ponudil domače vino. Med pogovorom se je izkazalo, da se duhovnik ukvarja z raziskovanjem lokalne zgodovine in ljudskega izročila. Na Thalovo vprašanje, kaj se skriva v ozadju pripovedke, ki jo je malo prej v gozdu slišal od stare ženice, se je duhovnik zamišljeno nasmehnil. Povabil ga je k sebi domov in mu že med potjo pojasnil: *Ta pripovedka je bila zame pravzaprav ključ, s katerim sem prodril v srednjeveško zakladnico pripovedk, v najveličastnejšo, ki jo mi Nemci posedujemo. Iz razumljivih razlogov je narod pisano prepletel med seboj resnico, pesništvo, religijo in zgodovino. Kar ste slišali od stare ženice, ni nič več in nič manj kot legenda o Lohengrinu, za katero literarni zgodovinarji menijo, da se je dogodila na bregovih reke Schelde. Seveda pa je treba pripomniti, da je ta pripovedka tam popolnoma tuja, medtem ko jo tukaj pozna vsak otrok – in prav to mi je dalo misliti.*<sup>7</sup>

<sup>4</sup> V Thalovi pripovedi je ob podrobnem branju mogoče najti številne netočnosti. Kot je razvidno iz nadaljevanja, gre pri tem izviru nedvomno za Milostni studenec (nem. *Gnadenquell*), ki se nahaja na dvorišču studeniškega samostana, in ne v gostem gozdu nad samostanom, kot v svojem feljtonu zapiše Thal. V okolici tega izvira niti višje v gozdu ni nobenih sledov križa z Odrešenikom v nadnaravni velikosti.

<sup>5</sup> von Thal, *op. cit.*, str. 1.

<sup>6</sup> *Ibid.*

<sup>7</sup> *Ibid.*

Duhovnik je z urnim korakom gosta odvedel v svojo zasebno knjižnico, ki jo je Thal opisal kot »arheološko kraljestvo«.<sup>8</sup> Sredi nje je stala miza, ki je bila prekrita z rokopisi, knjigami, zvitki in risbami, skozi okno pa se je videl Boč. Duhovnik je vzel v roke barvno risbo pokrajine, na kateri je bil na strmi gori narisana mogočen grad, ki se je z zadnjo steno naslanjal na štrlečo skalo. Nad njim se je dvigalo velikansko razpelo z Odrešenikom, ob katerem je lebdel angel in iz stranske rane v sijočo posodo prestrezal kri. Nad risbo je bil napis: *Okolica gradu Montsalwaesche, kot je opisana v Eschenbachovemu Parcivalu*.<sup>9</sup> Ob teh besedah je Thal presenečeno skočil pokonci, duhovnik pa se je zasmejal in zmagoslavno dodal: *Tako je! Tukaj je hodila Eschenbachova noga. To okolico je opisal v Parcivalu in tam – pokazal je skozi okno na gorskega velikana, katerega vrh je izginjal v megli – tam je stal Gralov grad!*<sup>10</sup>

#### UČENI SPIRITUAL STUDENIŠKEGA SAMOSTANA

Thal je svoje prve vtise ob nenadejanem srečanju s skrivnostnim raziskovalcem Gralovih legend opisal z besedami: *Bil je srednje močan mož z energičnimi potezami in žarečimi očmi. Visoko, preudarno čelo je izdajalo misleca. Oseba, katere notranji čar je privlačil z magnetično močjo. Moje začudenje je raslo iz minute v minuto. Kako je prišel ta učeni mož v to samotno, od sveta pozabljeno vas?*<sup>11</sup> Čeprav se duhovnik v Thalovem feljtonu ne omenja poimensko, pa je njegovo identiteto mogoče razbrati iz drugih sočasnih virov: to je bil šlezijski duhovnik in arheolog Adolf Hytrek (1853–1899). Vprašanje, kako je prišel ta učeni mož v to samotno, od sveta pozabljeno vas, ki si ga v svojem feljtonu zastavlja Thal, je povsem na mestu. Preden se posvetimo Hytrekovim teorijam o Gralovih legendah na južnem Štajerskem, si na kratko oglejmo glavne postaje na njegovi kratki, a razgibani življenjski poti.<sup>12</sup>

Rodil se je 17. junija 1853 v vasi Obrowiec v Šleziji. Po končani gimnaziji v Opolu je leta 1873 vpisal študij na Teološki fakulteti Leopoldove univerze v Wrocławu. Kot urednik časopisa *Katolika* je leta 1877 organiziral romanje v Rim, kjer je v njem oživela želja, da bi postal duhovnik. Od wrocławskega škofa Henryka Försterja je dobil dovoljenje za študij v Rimu, kjer se je nato

<sup>8</sup> *Ibid.*

<sup>9</sup> *Ibid.*, str. 2.

<sup>10</sup> *Ibid.*, str. 2.

<sup>11</sup> *Ibid.*, str. 1.

<sup>12</sup> O Hytrekovem življenju gl. Kielbasa, *Książdz Adolf Hytrek 1853–1899: dziennikarz – ludoznawca – archeolog*, Trzebnica 1996, in Sałaj, *Książdz Adolf Hytrek (1853–1899), zapomniany badacz wczesnego chrześcijaństwa*, v: Kałużny (ured.), *Starożytność chrześcijańska* 4, Kraków 2016, str. 211–221.

vpisal na nemški kolegij *Campo Santo Teutonico* v Vatikanu. Na veliko mašo 15. avgusta 1878 je bil posvečen v duhovnika in še istega dne sprejet v privatno avdienco pri papežu Leonu XIII. Anton de Waal, rektor kolegija *Campo Santo Teutonico*, je Hytreku omogočil, da je študij nadaljeval pri Giovanniju Battistu de Rossiju, slovitim italijanskem arheologu in utemeljitelju zgodnjekrščanske arheologije kot samostojne discipline. Spomladi leta 1880 je Hytrek odpotoval na študijsko potovanje v Severno Afriko (Alžirija, Tunizija), kjer je raziskoval zgodnjekrščanske cerkve in nekropole. Iz Afrike se je vrnil z bogatimi najdbami, ki so med njegovimi arheološkimi kolegi v Rimu zbudile veliko zanimanja in mu posredno odprle pot, da je kmalu začel sodelovati pri izkopavanjih rimskih katakomb in Pompejev.

Iz Rima je Hytreka pot vodila v Zagreb, kjer je prevzel skrb nad samostanom sester magdalenk, ki so na Hrvaško prišle iz Laubana v Šleziji. Od oktobra 1882 do aprila 1883 je izvajal arheološka izkopavanja zgodnjekrščanske bazilike sv. Sinerota v antičnem Sirmiju (današnja Sremska Mitrovica), ki so bile sploh prve arheološke raziskave tega pomembnega najdišča.<sup>13</sup> Svojih pričakovanj glede izkopavanj v Sirmiju se Hytrek pozneje spominja z besedami: *Po tem, kar sem do takrat slišal in bral o tem mestu, sem si Mitrovico predstavljaj kot nekakšne panonske Pompeje. Ni si težko predstavljati mojega veselja, ker me je doletela sreča, da lahko raziskujem to klasično najdišče.*<sup>14</sup> Rezultate terenskih raziskav v Sirmiju je v članku z naslovom »Starokrščansko grobište sv. Sinerota u Srijemu« objavil v zborniku prispevkov s Prvega mednarodnega kongresa zgodnjekrščanske arheologije, ki je potekal leta 1894 v Splitu.<sup>15</sup> Iz neznanih razlogov se Hytrek sam tega kongresa ni mogel udeležiti, kljub temu pa se njegovo ime omenja v uradnem poročilu s kongresa.<sup>16</sup> V korespondenci arheologov Luke Jelića in Heinricha Swobode se je ohranil opis njunega obiska pri Hytreku v Studenicah na veliko noč leta 1892, kjer so se skupaj dogovorili,

<sup>13</sup> Jeremić, Adolf Hytrek et les premieres fouilles archeologiques a Sirmium, *Starinar* 55, 2005, str. 115–132.

<sup>14</sup> Hytrek, Starokrščansko grobište sv. Sinerota u Srijemu, *Ephemeris Salonitana*, Zader 1894, str. 1–6.

<sup>15</sup> Poznejši izkopavalci Sirmija so Hytreku očitali, da se podatki v njegovih načrtih cerkve sv. Sinerota ne skladajo z dejstvi na terenu, prim. Jeremić, *op. cit.*, str. 122. Šime Ljubić je Hytrekovo metodo izkopavanja opisal celo kot »najhujšo obliko barbarizma, kar jih obstaja«, gl. Milošević, Earlier Archaeological Activity in Sirmium, *Sirmium* II, 1971, str. 6. Ob teh kritikah, ki so do neke mere verjetno upravičene, pa se je vendarle treba zavedati, da so Hytrekova izkopavanja potekala v času ob koncu 19. stol., ko je bila zgodnjekrščanska arheologija še v povojih, zato je tudi njegove metode izkopavanja treba ocenjevati v luči tedanjih okoliščin, standardov in možnosti.

<sup>16</sup> Gl. Marin (ured. reprinta), *Radovi prvog međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju*, Split-Solin, 20–22. kolovoza 1894, Split 1993, str. 357. O Hytrekovi vlogi pri organizaciji tega kongresa gl. Piplović, Prvi međunarodni kongres starokršćanske arheologije, *Baština* 18/24–25, 1994, str. 7–10.

da bodo v Splitu organizirali prvi kongres zgodnjekrščanske arheologije. Kot je razvidno iz te korespondence, je bil Hytrek v najožjem krogu pobudnikov tega pomembnega kongresa, prisoten pa je bil tudi na naslednjem sestanku, ki so ga imeli organizatorji v Splitu.<sup>17</sup> Reprint zbornika s kongresa vsebuje tudi skupinsko sliko udeležencev, na kateri so kar tri osebe iz Slovenske Bistrice, in sicer Christina, Alexandra in Hugo Windischgraetz.<sup>18</sup> Na seznamu udeležencev se omenja tudi Antonius Lekše iz Studenic,<sup>19</sup> ki je o kongresu pozneje pripravil daljše poročilo za revijo *Dom in svet*.<sup>20</sup>

Za časa svojega službovanja v Zagrebu je Hytrek začel iskati primernejši kraj, kamor bi lahko preselil sestre magdalenke, ki so bile pod njegovo duhovno oskrbo.<sup>21</sup> Tako je leta 1883 prvič obiskal Studenice, kjer so takrat samevale ruševine nekdanjega dominikanskega samostana. O kraju, samo-

<sup>17</sup> Heid, Anton de Waal, *Das deutsche Priesterkolleg am Campo Santo in Rom und die christliche Archäologie Dalmatiens*, v: Jurišić (ured.), *Kačić: Zbornik franjevačke provincije presvetog otkupitelja, Zbornik u čast Emilija Marina za 60. rođen dan*, 41–43, 2009–2011, str. 1040–1042.

<sup>18</sup> Marin, *op. cit.*, str. 209.

<sup>19</sup> *Ibid*, str. 316.

<sup>20</sup> To poročilo priča o velikem ugledu, ki ga je imel Hytrek med pionirji zgodnjekrščanske arheologije, zato ga velja navesti v daljšem odlomku: *Minulega meseca je umrl v Castलगandolfu v Rimu v 73. letu svoje dobe začetnik in največji svetovni učenjak krščanskega starinoslovja: Gian Battista de Rossi. Okoli njega se je zbralo obilo učencev in učenjakov, kateri so pridno delali v njegovem duhu na starinskem, še zelo malo obdelanem polju po raznih mestih in krajih. Tu se je kopalo in razkopavalo, iskalo in proučevalo tako, da je z leti narastlo veliko gradiva. Obto so pa starinoslovci davno že želeli, da se kje sestanejo ter izmenivši misli povedo svoja mnenja in se pogovore, kako bi najuspešneje na tem polju dalje delali vsak v svoji stroki. Treba pa je bilo zato izbrati deželo in mesto, katero je bogato na svojih izkopaninah. Poleg Rima pa menda ni v starinah bogatejšega mesta, kakor je stara nadškofovska stolica Salona, današnje Solin, ki leži v svojih ruševinah ne daleč od Spleta, največjega mesta naše južne pokrajine. In tako je Splet-Solin, in ž njima hrvaški narod, doletela velika čast v Evropi, da so se tu glasu evropskega učenjaki zbrali in zborovali od 20. do 23. vel. srpana t. L: prvi zbor ali mednarodni kongres krščanskih arheologov. Že leta 1892. se je zbralo na solinskih razvalinah nekoliko krščanskih starinoslovcev. Ti so sklenili sklicati prihodnjega leta omenjeni shod. In da bi bilo vse pripravljeno in, kakor je treba, urejeno, izbrali so odbor šesterih mož, kateri so znani po svojih delih v krščanskem starinoslovju. Omenimo jih: Msgr. Fran Bulic, Ad. Hytrek, dr. Z. Jelič, dr. W. A. Neumann, dr. H. Swoboda in dr. A. de Waal. Ti so vse pripravili, ne ozirajoč se na gmotne troške ali težave. Toda preprečila je kolera kongres, kateri bi bil imel zborovati meseca kimovca minulega leta. Zato se pa ni vse odložilo, ampak preložilo na letos, in lahko rečemo, kolikor poznejši toliko krasnejši je bil shod, kateri bo ostal gotovo neizbrisljiv v spominu vsem, kateri smo se ga udeležili. In da bi po želji velebratnega gospoda urednika nekaj zvedeli čitalci »Dom in Svet«-a o njem, podam kratek opis samega zbora: Splet, Solin itd. opisal bom drugikrat z drugimi mesti, Lekše, Kongres krščanskih starinoslovcev v Spletu-Solinu, *Dom in svet*, 7/21, 1894, str. 671.*

<sup>21</sup> Hytrek, *Sophie von Rohitsch und das Stift und Gotteshaus Studenitz*, Studenice 1895, predgovor (brez paginacije).

stanu in njegovi okolici je pozneje zapisal, da je to »eden najlepših krajev južne Štajerske«. <sup>22</sup> Leta 1885 je tako iz Zagreba pripeljal skupino 19 magdalenk, <sup>23</sup> s čimer se začenja enajstletno obdobje Hytrekovega službovanja v Studenicah, ki traja vse do leta 1896, ko zapusti Štajersko in se vrne v domačo Šlezijo. Ne dolgo za tem, 5. septembra 1899, nenadoma umre zaradi srčnega infarkta, star 46 let.

V času bivanja v Studenicah se je Hytrek posvečal proučevanju lokalne zgodovine. Kmalu po prihodu v Studenice je začel na samostanskem poslopiju, ki je bilo od jožefinskih reform leta 1782 zapuščeno in na več mestih porušeno, izvajati obsežna obnovitvena dela. Iz različnih virov vemo, da je bil v tem času samostan močno preurejen, deloma zaradi dejanskih potreb, verjetno pa tudi zaradi Hytrekove raziskovalne vneme in zanimanja za zgodovino samostana. <sup>24</sup> V zvezi z njegovo prenovno samostana so zgovorni zapisi v rokopisu *Studeniške kronike*, ki ga hranijo v župnišču v Studenicah. Ker je bil Hytrek dušebrižnik sester magdalenk in ne vaški župnik, so zapise v kroniki pisali župniki, ki so sočasno s Hytrekom službovali v Studenicah. V kroniki tako v zvezi z obdobjem, ko je samostan vodil Hytrek, najdemo naslednje zapise, ki pričajo o njegovem intenzivnem prenavljanju samostana in raziskovanju okolice:

Č. g. Hytrek spiritual magdalenk dal je hodnik prezidati in nastala je mala sobica. <sup>25</sup>

1886 čč. Samostan kupil sveto Družino in svet tri Kralje v tron velikega oltarja za 500 mark. <sup>26</sup>

1887 je dal samostan odvoziti sipino podrtin, ki je bila zadaj – za rožansko kapelo in prezbiterijem. Sipina od nekdanjega požara (1786) in od pozneje je ležala visoko skoraj do oken, tako da so bile stene vse zelene. Zima je ostala mila in lahko se je to delo opravljalo. V zimi 88, ki je bila huda, se je delo nadaljevalo in dovršilo. <sup>27</sup>

Leta 1890 so dale sestre odpreti dva okna, ki jih je dal baje nekdanj Sparovec do pol pozidati – morda iz strahu pred tatovi (plačal samostan). <sup>28</sup>

1892 ura v zvoniku popravljena in na kor napeljal. Kazalnik na zvoniku nad. Samostan plačal /.../ to leto se je pripravila (kupila s Tirol) nova križeva skupina na križevi oltar. Cfr. VIII, p. 53. Iz oboka se je vzela skupina, ki je bila ondi od 1715 in je bila že zelo revna. Zgodilo se je 7. oktobra. <sup>29</sup>

<sup>22</sup> *Ibid.*

<sup>23</sup> *Ibid.*

<sup>24</sup> *Ibid.*, str. 10–11.

<sup>25</sup> *Studeniška kronika*, rokopis, str. 2.

<sup>26</sup> *Ibid.*

<sup>27</sup> *Ibid.*

<sup>28</sup> *Ibid.*

<sup>29</sup> *Ibid.*

1895 leta se je veliki oltar prenovil do 28. septembra za dete Jezusa z Jožefom in Marijo. Daroval je samostan. Tudi les in apno. Tudi prezbiterij se je medtem/tačas zidal. Zlatarsko delo oltarjev je prevzel Anton But.<sup>30</sup>

Načrt Hytrekov. Veliki oltar je prej segal do oboka – zgoraj presv. Trojica – ob straneh dva svetnika; stebri prej zviti. 13. okt. blagoslovil č.g. Hajšek.<sup>31</sup>

Gospod spiritual Hytrek je našel neki ... v sohi pod Marijino podobo neko listino, ki pa se zdaj ne ve, kam je prišla in kaj je bilo na njej.<sup>32</sup>

Iz navedenih zapisov vidimo, da je Hytrek v Studenicah načrtoval (»načrt Hytrekov«) in uresničil svojo vizijo prenove notranjosti samostanskega kompleksa. Pri tej prenovi je v cerkvi postavil nov Križev pot, prenovil oltar in predelal številne prostore znotraj samega samostana. Tega obdobja se sam pozneje spominja z besedami: *Nemalo veselja je občutil avtor, ko je odkrival cerkev, ki je bila do nerazpoznavnosti prezidana v dve nadstropji in pet različnih prostorov, in ko so na dan prihajale njene freske, rebrasti oboki, služniki in kapiteli, oporniki, korske odprtine in zakristija. Tako se je leta 1885 pokazala dobro ohranjena, klasična arhitektura, ki je bržkone najstarejša zgodnjegotska zgradba v avstrijskih deželah.*<sup>33</sup> V okolici samostana je na dvorišču neke kmetije odkril kamnit kip Zofije Rogaške, ustanoviteljice samostana, ki je zane-marjen ležal v blatu in plevelu.<sup>34</sup> Ko je leta 1892 poskušal locirati Zofijin grob, je pod obokom v južnem krilu starega križnega hodnika odkril vdolbino, v kateri naj bi nune začasno shranile njene relikvije in jih skrile pred Turki.<sup>35</sup>

Na tem mestu lahko omenimo, da je sočasno s Hytrekom v Studenicah živel tudi teolog in zgodovinar Fran Kovačič, pobudnik Zgodovinskega društva za slovensko Štajersko in aktiven sotrudnik in poznejši urednik *Časopisa za zgodovino in narodopisje*, prve znanstvene revije za raziskovanje slovenske Štajerske. Kovačiča, ki je kot provizor v Studenicah živel od 12. maja do 31. julija leta 1895, so še posebej zanimali zgodovinski spomeniki Studenic in gradovi v okolici Polskave. V tem času je Kovačič zasnoval tudi svoj članek z naslovom »Ob osemstoletnici križarskih vojsk«, ki si ga je zamislil kot okvir za najstarejšo zgodovino samostana.<sup>36</sup> Verjetno ni zgolj naključje, da je prav

<sup>30</sup> *Ibid.*

<sup>31</sup> *Ibid.* Besedilo, ki govori o Hytrekovem načrtu prenove, je bilo naknadno dopisano med vrsticami prejšnjega vnosa.

<sup>32</sup> *Ibid.*, str. 60.

<sup>33</sup> Hytrek, *op. cit.*, str. 11.

<sup>34</sup> *Ibid.*, str. 26. Gl. tudi Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan ok. 1245–1782*, Celje 2005, str. 11.

<sup>35</sup> Hytrek, *op. cit.*, str. 38; Mlinarič, *op. cit.*, str. 9.

<sup>36</sup> Kovačič, Ob osemstoletnici križarskih vojsk, *Katoliški Obzornik*, 1/1, 1897, str. 50–63, 156–166, 261–276; gl. tudi Baš, Prelat dr. Fran Kovačič, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 34, 1939, str. 7.

leta 1895, ko je v Studenicah služboval tudi Kovačič, Hytrek izdal knjigo o začetkih studeniškega samostana, ki v prvem poglavju obravnava čas križarskih pohodov. Domnevamo lahko, da so imele takratne Hytrekove raziskave in zanimanja na Kovačiča velik vpliv, kar je priznaval tudi sam. Pozneje Kovačič tako izrecno omenja, da ga je prav Hytrek uvedel v arheologijo in ga spodbujal k nadaljnjemu raziskovanju.<sup>37</sup>

Iz Hytrekovih poročil vemo, da je poleg obnovitvenih del v samostanu izvajal tudi obsežna arheološka sondiranja v okolici. Njegov trud ni ostal neopažen pri sodobnikih in obiskovalcih, ki so o njem govorili z velikim občudovanjem. Znamenita konjiška baronica, spiritistka in čudodelka Adelma von Vay se ga tako v svojih dnevniških zapiskih spominja z besedami: *Na dvorišču samostana se nahaja bazen s toplicami. Gospod spiritual, ki je zelo učen raziskovalec starin in poznavalec umetnosti, je veliko naredil za samostan, saj je bil ta v zelo propadajočem stanju. Pri prezidavi so na dan prišli arhitekturni umetnostni zakladi in zgradbe, na osnovi katerih je mogoče domnevati, da so bile Studenice že za časa Rimljanov toplice.*<sup>38</sup> Kar zadeva rimske ostaline, Hytrek nadalje omenja, da je izvajal »izkopavanje in obsežno sondiranje« na hribu Groblje, ki je pripadal samostanu in kjer naj bi po ljudskem izročilu stale »stare Studenice«.<sup>39</sup> Med tem izkopavanjem je našel ostanke rimske naselbine, v kateri je prepoznal mesto Ragando, znano iz Tabule Peutingeriane.<sup>40</sup> S tem mestom povezuje tudi rimsko pepelnico, ki je kot vogelni kamen vgrajena v steno samostanske cerkve. Glede na napis, ki se nahaja na njej, je Hytrek domneval, da je pripadala družini Romanus, iz katere je izhajal tudi zadnji rimski cesar, Romulus Augustulus, ki naj bi bil po poreklu iz Petovione.<sup>41</sup> Poleg rimskih ostankov je Hytrek našel tudi prazgodovinske najdbe, in sicer kamnito kladivo in klino.<sup>42</sup>

Očitno je torej, da je Hytrek v času svojega bivanja v Studenicah zbiral zgodovinsko in arheološko gradivo, ki je bil povezano s samostanom in njegovo okolico, pri sebi pa je hkrati hranil tudi najdbe, ki jih je pridobil med izkopavanji v Sirmiju. Hrvaški arheolog Luka Jelić, ki v pismu svojemu učitelju Antonu de Waalu opisuje obisk Studenic na veliko noč leta 1892, pri tem

<sup>37</sup> Baš, *op. cit.*, str. 6, op. 11.

<sup>38</sup> von Vay, *Aus meinem Leben*, Konjice 1900, str. 409.

<sup>39</sup> Hytrek, *op. cit.*, str. 7.

<sup>40</sup> *Ibid.* O sodobnejših domnevah v zvezi z lokacijo Raganda prim. Šašel, Rimske ceste (viae publicae), *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, str. 94.

<sup>41</sup> *Ibid.* O problematiki rojstnega kraja Romulove matere gl. Šašel-Kos, The family of Romulus Augustulus, v: Mauritsch (ured.), *Antike Lebenswelten: Konstanz – Wandel – Wirkungsmacht: Festschrift für Ingomar Weiler zum 70. Geburtstag*, Philippika, 25, Wiesbaden 2008, str. 442–443.

<sup>42</sup> Hytrek, *op. cit.*, str. 7.

še posebej izpostavlja prav »arheološke zaklade«, ki jih je videl v Hytrekovi bogati zasebni zbirki: *To Veliko noč sem bil v toplicah (v Rogaški Slatini) in sem ob tej priložnosti obiskal predragega Hytreka v Studenicah, ki se resnično z razlogom imenujejo 'biser Štajerske' in kjer sem imel lep obisk zaradi več razlogov. Presunjen sem bil predvsem nad ogromno količino arheološkega gradiva, ki ga ima Hytrek, a zaradi mnogih zaposlitev ne najde časa, da bi ga objavil. Spodbujal sem ga, da bi objavil najdbe iz Sirmija, ki so prvovrstne, ter da bi ob priliki pripravil tudi članek o njih za Quartalschrift. Bilo bi dobro, če bi ga tudi Vi obiskali in ga spodbudili, da bi objavil še druge arheološke zaklade. Kar me je najbolj očaralo, je bila njegova zbirka posvečenih tkanih.*<sup>43</sup> Jeličevu pričevanje nenazadnje potrjuje tudi navedek pri Thalu, ki v svojem feljtonu Hytrekovo knjižnico opiše kot »arheološko kraljestvo«.<sup>44</sup> Na žalost pa so se po Hytrekovem odhodu v Šlezijo vse sledi o tej arheološki zbirki izgubile.

Obnovitvena dela na samostanu in arheološka izkopavanja v okolici Hytrek omenja tudi v svoji monografiji z naslovom *Sophie von Rohitsch und das Stift und Gotteshaus Studenitz*, ki jo je izdal v samozaložbi leta 1895. Njegova osrednja teza v tej knjigi je, da so v najzgodnejši fazi studeniškega samostana v njem živele sestre magdalenke, ki so bile tedaj močno razširjene po Italiji, Franciji in Nemčiji. Dominikanskemu redu naj bi se nato na lastno prošnjo pridružile šele leta 1251, ko je oglejski patriarh Bertold samostan podredil ptujskim dominikancem.<sup>45</sup> Čeprav Thal v svojem feljtonu živo opisuje duhovnikovo zanimanje za Gralove legende v okolici Studenic, pa se Hytrek v omenjeni knjigi – z izjemo kratke notice, ki jo bomo podrobneje obravnavali v nadaljevanju – te problematike ne dotika.

## PARZIVAL WOLFRAMA VON ESCHENBACHA IN POVEZAVE Z JUŽNO ŠTAJERSKO

V Hytrekovem navdušenju za Gralove legende se zrcali splošno vzdušje ob koncu 19. stol., za katerega je bilo značilno romantično in pogosto nacionalistično obarvano obujanje germanskih mitov in legend. To je bil čas oper Richarda Wagnerja, med katerimi ima posebno mesto njegovo zadnje večje delo, opera z naslovom *Parsifal*, ki je bila premierno uprizorjena leta 1882.<sup>46</sup>

<sup>43</sup> Heid, *op. cit.*, str. 1060.

<sup>44</sup> von Thal, *op. cit.*, str. 1.

<sup>45</sup> Hytrek, *op. cit.*, str. 9 in 47; Mlinarič, *op. cit.*, str. 19–20.

<sup>46</sup> V *Reichspostu* se istega dne, kot je objavljen Thalov feljton, na strani 17 pojavi tudi reklama za uprizoritev Wagnerjevega *Parsifala* v dunajski Volksoper. Vprašamo se lahko, ali je morda prav takratna dunajska uprizoritev spodbudila Thala, da je ob tej priložnosti zbral svoje spomine, ki opisujejo srečanje s Hytrekom, do katerega je prišlo vsaj 18 let

Wagner se je pri pisanju libreta za to opero naslonil na srednjeveškega *minnesängerja* Wolframa von Eschenbacha in njegovo pesnitev *Parzival* z začetka 13. stol., ki velja za enega največjih spomenikov srednjeveške književnosti.<sup>47</sup> V njej pesnik opisuje zgodbo Parzivala, ki se od naivnega mladeniča povzpne do viteza Arturjeve okrogle mize. Na svojih viteških potovanjih Parzival nekega dne prijezdi do Gralovega gradu, kjer je priča skrivnostnemu ritualu. Ko se naslednje jutro zbudi, je grad prazen. Misleč, da so Gralovi vitezi odšli v boj, odjezdi za njimi, da bi jim pomagal, vendar pa se njihovi sledovi v gozdu kmalu izgubijo. S tem se začne Parzivalovo dolgotrajno iskanje, da bi znova našel pot do Gralovega gradu. Njegovo življenje postaja vse bolj obupano in odtujeno od Boga. Odločilen preobrat na Parzivalovi duhovni poti se zgodi v 9. spevu, ko na veliki petek obišče puščavnika Trevrizenta, strica po materini strani, od katerega se pouči o svojem poreklu in skrivnosti Grala.

Spričo pomembne vloge, ki jo ima srečanje s Trevrizentom na Parzivalovi duhovni poti, je gotovo presenetljivo, da se ravno v tem odlomku omenjajo historično dobro znani kraji, ki se nahajajo na območju današnje slovenske Štajerske.<sup>48</sup> V dolgem pogovoru s Parzivalom se namreč Trevrizent spominja svojih viteških potovanj, ki so ga v službi ljubezni (*minnedienst*) vodila čez tri kontinente. Če o njegovih postankih v Aziji in Afriki ne izvemo veliko, pa je, nasprotno, nenavadno natančno opisan zadnji del njegove poti. Ta je Trevrizenta vodila od Sevilje, kjer je srečal Parzivalovega očeta Gahmureta, prek Furlanije do Ogleja. Od tam je pot nadaljeval do Celja, nato pa prek Rogatca do Hajdine pri Ptuj, kjer se opis njegove poti zaključi. Ključni odlomki iz Wolframovega epa, ki so povezani z našimi kraji, so tako naslednji:

In ko sem v iskanju pustolovščin prišel do Rogatca, so se mi postavili po robu možje slovenskega rodu. Jezdil sem od Sevilje ob morju vse do Celja, skozi Furlanijo in mimo Ogleja.<sup>49</sup>

On (sc. Gahmuret) je šel tja, kjer je bil Barûc, jaz pa sem odjezdil proti Rogatcu. Iz Celja sem se tedaj odpravil v Rogatec, kjer sem se tri ponedeljke pošteno bojeval in mislim, da se nisem slabo izkazal. Takoj zatem pa sem odjezdil do velikega mesta Gandîn, ki se po

---

prej. Natančen datum Thalovega obiska Studenic sicer ni znan. Žunkovič trdi, da so se dogodki, opisani v Thalovem feljtonu, zgodili leta 1895, gl. Žunkovič, *Untersteiermark, die Urheimat der Gralsage, Staroslovan* II/2, 1914, str. 110. Vendar pa je ta Žunkovičeva datacija domnevnega srečanja med Thalom in Hytrekom zgolj domneva. Vsekakor drži, da se je Thal srečal s Hytrekom pred letom 1896, ko je slednji zapustil Studenice.

<sup>47</sup> Med kar 84 ohranjenimi rokopisi, ki pričajo o izjemni priljubljenosti tega dela, velja omeniti tudi fragmente, ki jih hranijo v Narodni univerzitetni knjižnici v Ljubljani. O tem gl. Stanonik, *Ostanki srednjeveškega nemškega slovstva na Kranjskem*, Ljubljana 1957, str. 19–26.

<sup>48</sup> Prim. Janko, *Parzival in slovenska Štajerska, Celjski zbornik*, 1994, str. 191–195.

<sup>49</sup> von Eschenbach, *Parzival*, IX. 496, 15–21 (prev. A. Janko, prirejen prevod).

njem imenuje tvoj stari oče. Tu so Ithêrja dobro poznali. To mesto leži tam, kjer se Grajena izliva v Dravo, reko, ki s seboj nosi zlato.<sup>50</sup>

Ithêrja so tam imeli radi, saj je tam živela tvoja teta in njegova ljubezen. Ona je bila gospodarica te dežele. Gandîn iz Anschouwe jo je postavil za gospodarico tam, ime ji je bilo Lammîre. Dežela pa se imenuje Štajerska.<sup>51</sup>

Kar zadeva toponime, ki so povezani z južno Štajersko, lahko iz navedenih odlomkov razberemo, da se pri Wolframu med vodotoki omenjata reka Drava (*Trâ*) in potok Grajena (*Greian*), med kraji pa Celje (*Zilje*), Rogatec (*Rôhas*) in Hajdina (*Gandîne*). Tem geografskim oznakam lahko prištejemo še eksplicitno omembo dežele Štajerske (*Stîre*). O povezavah s kraji na južnem Štajerskem pa ne pričajo le geografske oznake, ampak tudi lastna imena nekaterih protagonistov, ki imajo v Wolframovi pesnitvi pomembno vlogo. To sta v prvi vrsti Gandîn, Parzivalov stari oče, ki je ime dobil po kraju Gandîne (Hajdina), ter Parzivalova teta Lammîre, ki jo Wolfram omenja kot »gospodarico Štajerske«. V tem kontekstu je treba omeniti tudi Itherja, »Rdečega viteza«, ki je bil na Štajerskem, kot pravi Wolfram, priljubljen zaradi svoje intimne zveze z Lammîro.

## ANALIZA THALOVEGA FELJTONA

Navedeni odlomki iz Wolframovega epa so bili navdih tudi za Hytrekove teorije o Gralovem gradu na Boču. Svoje raziskave naj bi Hytrek nameraval objaviti, vendar se to zaradi njegove prezgodnje smrti ni zgodilo.<sup>52</sup> Poglejmo si zato podrobneje teze, ki jih Hytreku v svojem feljtonu pripisuje Thal. Ob prihodu v knjižnico je Hytrek navdušeno pripovedoval, kako je Parzival jezdil skozi kraje na južnem Štajerskem. Ko ga je Thal vprašal, ali ima za to dokaze, je Hytrek z veščo roko vzel izvod *Parzivala*, ki je ležal na mizi, in na glas prebral odlomek, v katerem naj bi se Parzival približeval Gralovemu gradu.<sup>53</sup> Prebrani odlomek je dopolnil s svojo razlago: *Ni prišel s severne, ampak z vzhodne strani. Ustavil se je v naselju Gredin – tj. Hajdina pri Ptuj, nato prestopil zlatonosno (reko) Trane, tj. Dravinjo, ki jo vidite tam spodaj in ki teče ob vznožju Boča vzhodno mimo Makol proti Dravi; in tudi zgodovinsko je dokazano, da so na Dravinji nekoč izpirali zlato. Tukaj govori o Milostnem*

<sup>50</sup> *Ibid.*, IX. 498, 19–499, 1.

<sup>51</sup> *Ibid.*, IX. 499, 2–8.

<sup>52</sup> von Thal, *op. cit.*, str. 2. Žunkovič sicer omenja, da naj bi Hytrek med leti 1896 in 1899 svoje raziskave objavil v pariškem časniku »Figaro«, vendar sam do tega članka ni imel dostopa. Žunkovič, *op. cit.*, str. 110.

<sup>53</sup> Iz sobesedila je razvidno, da gre za odlomek iz IX. speva, v. 498, 19–499, 1.

studentu: tega ste prav tako videli. In zdaj opis gore same, njeno razmerje do okolice in tipične značilnosti! Vsak pregib, vsak slap, vsaka razpoka v njegovi formaciji se ujema!<sup>54</sup>

V navedeni Hytrekovi razlagi je mogoče opaziti kar nekaj motečih netočnosti. Med njimi vsekakor najbolj izstopa ta, da Wolfram v odlomku, na katerega se nanaša Hytrek, ne opisuje Parzivalove poti do Gralovega gradu, ampak pot njegovega strica Trevrizenta, ki jo je prepotoval od Sevilje prek Ogleja, Celja, Rogatca do Hajdine (prim. *Parzival*, IX. 496, 15–21 in IX. 498, 19–499, 1). A tudi če pogledamo druge toponime, ki se pojavljajo v Hytrekovi razlagi odlomka, hitro opazimo precej zmede. Kot prvo je ime kraja *Gandîne*, ki pri Wolframu nastopa kot rojstno mesto Parzivalovega starega očeta Gandina, v Thalovem feljtonu napačno zapisano kot *Gredin*. Prav tako zmotna je trditev o zlatonosni Dravinji, ki se v *Parzivalu* nikjer ne omenja. Pri Wolframu je v odlomku IX. 498, 19–499, 1 izrecno poudarjeno, da je zlatonosna reka (»wasser mit golde«) Drava, kar je tudi sicer izpričano v zgodovinskih virih.<sup>55</sup> V Thalovem feljtonu pa Hytrek Dravo zmotno enači z Dravinjo, tj. reko, ki teče severno od Studenic mimo Makol in se nato pri Vidmu izliva v Dravo. V skladu s tem Hytrek napačno interpretira tudi odlomek IX. 498, 19–499, 1, v katerem Wolfram pravi, da se *Gandîne*, tj. Hajdina pri Ptujju, nahaja tam, kjer se potok Grajena severovzhodno od Ptujja izliva v Dravo.<sup>56</sup>

Iz Thalovega feljtona je razvidno, da se Hytrek ni ustavil le pri spekulacijah o »Parzivalovi« poti, ampak je želel svoje raziskave potrditi tudi na terenu.<sup>57</sup> *Visoko zgoraj na gori*, pravi Hytrek, *sem našel razločne sledi mogočne vodne napeljave. Toda na Boču ni bilo nikoli naselja! In končno: po pripovedki naj bi Gralov grad stal na ruševinah Venerinega svetišča, jaz pa sem na vrhu Boča v ruševinah odkril značilne zidove Venerinega svetišča. Vse to si lahko ogledate jutri!*<sup>58</sup> Tudi v tem primeru je težko verjeti besedam, ki jih Hytreku v usta polaga Thal. Trditev, da je na vrhu Boča našel ostanke Venerinega templja, je danes sicer nemogoče preveriti, saj je bil teren na vrhu Boča zaradi gradnje vojaških naprav in velikega telekomunikacijskega stolpa popolnoma preoblikovan že v 70. letih prejšnjega stoletja. Dejstvo pa je, da številni planinci, ki so nekdaj leseno kočjo na vrhu Boča obiskovali še pred omenjenimi modifika-

<sup>54</sup> von Thal, *op. cit.*, str. 2.

<sup>55</sup> Bidovec in Jeršek, Zlato iz dravskih naplavin, *Scopolia, Supplementum* 3, 2006.

<sup>56</sup> Ta geografski podatek je netočen že pri Wolframu. Hajdina se ne nahaja na mestu, kjer se s severo-zahoda v Dravo izliva potok Grajena, ampak na nasprotnem, tj. južnem bregu Drave. Prim. Kelemina, Hajdina. Toponomastični prikaz, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 28/2–4, 1933, str. 113–118.

<sup>57</sup> Ta podatek se sklada z zgoraj navedenimi pričevanji, ki omenjajo Hytrekova sondiranja v okolici samostana.

<sup>58</sup> von Thal, *op. cit.*, str. 2.

cijami terena, niso opazili nikakršnih ruševin.<sup>59</sup> Na nekoliko širšem območju mogočnega Boča se sicer nahajajo trije srednjeveški gradovi, ki bi jih Hytrek hipotetično lahko povezal z legendarnim Gralovim gradom iz Wolframovega *Parzivala*. Še najbližje vrhu se nahajajo malo raziskane, a relativno dobro ohranjene ruševine gradu Dor, ki stojijo na stožčastem hribu na južnem pobočju Boča.<sup>60</sup> Potencialni kandidat za ruševine, ki jih v Thalovem feljtonu omenja Hytrek, bi bile tudi ostaline starega gradu Štatenberg (stari grad pri Stopercah),<sup>61</sup> ki pa se nahajajo precej proti vzhodu in so še dlje od vrha Boča. Na zaključku zahodnih odrastkov Boča velja omeniti še Zbelovski grad (Plankenstein),<sup>62</sup> ki je sicer povezan z novjšimi interpretacijami Gralovih legend na južnem Štajerskem, vendar pa so te nastale šele v drugi polovici 20. stol.<sup>63</sup> V neposredni bližini samostana sicer stojijo tudi dobro ohranjene ruševine studeniškega gradu, ki pa je glede na raziskave in vire poznejši in zato ne sodi v čas Wolframove pesnitve.<sup>64</sup>

V svoji interpretaciji Wolframovega epa in njegovih povezav z južno Štajersko Hytrek izpostavlja germanski izvor legende o Gralu, ki je slovanski mitologiji tuja. *Kako je prišla pripovedka o Lohengrinu, Parcivalovemu sinu in nasledniku, semkaj v te kraje, ki jih zdaj naseljujejo izključno Slovani? Pripovedka, ki je slovanskemu človeku tuja, in je zato tudi ni mogel uvoziti od drugod? /.../ In če se poglobite v jedro pripovedke: ta pripovedka je vendar v celoti nemška. Kako bi takšna pripovedka lahko prišla v Španijo, ki jo od nemških tal ločuje celotna Francija? Njeno mistiko bi na poti do tja romanska domišljija že zdavnaj zadušila in zatrla.*<sup>65</sup> Svoj navdahnjeni govor Hytrek nato zaključi z besedami: *Gralovega gradu ne smemo iskati na Montsegurju, ne v Kantabriji, ne na Montserratu, kamor ga postavljajo literarni zgodovinarji, pač pa tu, v tej nekoč povsem nemški deželi, na Štajerskem, na vrhu Boča!*<sup>66</sup> V nasprotju s

<sup>59</sup> Planinsko kočjo so na vrhu Boča zgradili že leta 1899. Gl. Cimpršek, *Vodnik po kraljestvu gozdnatega Boča*, Poljčane 1997, str. 43.

<sup>60</sup> Ignac Orožen, *Das Bisthum und die Diozöse Lavant, Das Dekanat Rohitsch*, Celje 1891, str. 235; Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji med Kozjanskim in porečjem Save*, Ljubljana 1993, str. 41.

<sup>61</sup> Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji med Prekmurjem in porečjem Dravinje*, Ljubljana 1991, str. 134–136.

<sup>62</sup> Stopar, *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 1977, str. 40–41, 134–136; *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji med Prekmurjem in porečjem Dravinje*, Ljubljana 1991, str. 161–163.

<sup>63</sup> Ciglencečki, Grad 'Pogled-Anschau': Odmevi Wolframovega *Parzivala* v novjših interpretacijah Gralovih legend na Štajerskem, v: Boldin (ured.), *Konjice: 870 let prve pisne omembe*, Slovenske Konjice 2016, str. 76–83.

<sup>64</sup> Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji med Prekmurjem in porečjem Dravinje*, Ljubljana 1991, str. 128–30.

<sup>65</sup> von Thal, *op. cit.*, str. 2.

<sup>66</sup> *Ibid.*

Hytrekovo trditvijo, da legendo o Lohengrinu, ki na labodu pluje v jezeru v notranjosti Boča, v okolici Studenic pozna vsak otrok, se ta zgodba v popisih ljudskega izročila na širšem področju dravinjske doline ne pojavlja. Zgodba, ki jo Thalu na začetku feljtona pove starka, kvečjemu evocira pripovedko o Bočkem zmaju, ki je v okolici Studenic splošno znana.<sup>67</sup> V eni izmed svojih različic je zapisana tudi v rokopisu *Studeniške kronike*: *Cel Boč je votel, v njem pa veliko jezero, v katerem je v starih časih živel strašni zmaj. Imel je plavuti, da je lahko plaval in peruti, da je lahko letel kot ptica.*<sup>68</sup> Ta pripovedka je bila Thalu skoraj gotovo znana, saj nanjo, kot se zdi, aludira v uvodnih opisih skrivnostnih bočkih gozdov, ko omenja *skrivališče zmaja, čigar sapa se je zde-la kakor izdih strupene megle v mračnem pragozdu.*<sup>69</sup> Druga ljudska pričevanja govorijo o tem, da v Boču prebiva »strašni lintvar«.<sup>70</sup>

Motiv, ki se v Thalovem feljtonu večkrat pojavi, je tudi razpelo z Odrešenikom, ob katerem lebdijo angeli in v plitko posodo (Gral) prestrezajo kri iz njegove stranske rane. Hytrek v zvezi s tem pravi: *Gral je opisan kot plitka posoda, ki jo angel ob Velikem petku drži ob strani umirajočega Odrešenika, da bi prestregel dragoceno kri. Ste videli kjerkoli drugje podobno upodobitev? Lebdeči angel z Gralovo skledo v rokah ob strani Odrešenika? Jaz ne in tudi nihče drug. Samo tukaj in v najbližji okolici najdete tovrstne kiparske in slikarske upodobitve. Mar ni tudi to dokaz?*<sup>71</sup> Tudi v tem primeru v oči bode predvsem slabo poznavanje Wolframovega epa. V srednjeveškem izvirniku namreč Gral – za razliko od tega, kar v Thalovem feljtonu pravi Hytrek – ni »plitka posoda«, ampak se v popačeni latinščini omenja kot *lapsit exillīs* (*Parzival*, IX. 469, 6), kar interpreti razlagajo bodisi kot »kamen izgnanstva« ali »kamen z neba«. Ne glede na to, kako razumemo drugi del te sintagme, prva beseda kljub izmaličeni latinščini ne dopušča veliko dilem: Wolfram o Gralu tudi sicer govori kot o *kamnu* in ne kot o posodi.<sup>72</sup> Prav tako ni znano, da bi se v ljudskem izročilu v okolici Boča pojavljal Gral kot posoda, kakor to eksplicitno zatrjuje Hytrek v Thalem feljtonu.<sup>73</sup> Še najbližje temu je morda zapis v *Studeniški kroniki*,

<sup>67</sup> Majciger, Voda in njene moči v domišljiji štajerskih Slovencev, *Kres* 3, (1883), str. 603; Pajek, *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*. Ljubljana 1884, str. 9.

<sup>68</sup> *Studeniška kronika*, str. 103.

<sup>69</sup> von Thal, *op. cit.*, str. 1.

<sup>70</sup> Majciger, *op. cit.*, str. 603; Pajek, *op. cit.*, str. 9.

<sup>71</sup> von Thal, str. 2.

<sup>72</sup> »*der stein ist ouch genant der grâl*« (*Parzival*, IX. 469, 28). Gl. tudi celoten opis Grala v odlomku *Parzival*, IX. 469, 1–471, 29.

<sup>73</sup> Sveti Gral kot kamen se sicer pri Žunkoviču omenja v povezavi z zgodbo o nastanku Ptujске Gore, ki govori o slepi hčerki bogatega grofa z Vurberga. Njuna starša sta za ozdravljenje prosila Marijo in deklica je na današnji Ptujski Gori zagledala svetlobo, zato je oče na tem mestu začel zidati cerkev. Žunkovič je tej zgodbi, ki jo je kot domačin na Ptujski Gori večkrat slišal od učitelja in kateheta, dodal podrobnost, ki je v drugih

kjer je med popisom okoliških legend zabeleženo, da so nekoč na Formilah nedaleč nad Studenicami našli zlato pateno, tj. plitko skledo, ki je bila uporabljena pri zadnji večerji in je še danes sestavni del keliha in mašnega obreda. V rokopisu *Studeniške kronike* tako preberemo: *Na Formilo sta prinesla dva angela zlato pateno in jo tam skrila. Rajni g. župnik Jožef Čede je o tem večkrat pripovedoval in tudi nameraval na Formilah kopati, toda ni prišel do tega.*<sup>74</sup> Nenavadna pa je tudi Hytrekova trditev, da je upodobitev angela, ki prestreza Odrešenikovo kri, značilna izključno za območje Studenic, saj gre vsekakor za razširjen ikonografski motiv, ki je tako v zahodni evropski umetnosti kot tudi na slovenskih tleh splošno znan.<sup>75</sup>

### OMEMBE GRALOVIH LEGEND V HYTREKOVI MONOGRAFIJI

Na koncu svojega feljtona Thal pravi, da je po končanem bivanju v Rogaški Slatini, ko se je z železniške postaje v Poljčanah spoštljivo oziral nazaj proti Boču, izvedel, da je duhovnika zadela kap in je nenadno umrl.<sup>76</sup> Tak zaključek je z literarnega vidika nedvomno učinkovit, vendar pa je zgodovinsko netočen. Iz drugih virov namreč vemo, da je Hytrek umrl šele leta 1899, tj. 3 leta po tem, ko je zapustil Studenice in se vrnil v rodno Šlezijo. Tudi sicer je ob branju Thalovih spominov mogoče dobiti vtis, da si je avtor privoščil precej poetske svobode. Upravičeno lahko domnevamo, da ta ne zadeva le posameznih geografskih in kronoloških podatkov, ki se pojavljajo v feljtonu, ampak tudi Hytrekove teorije o Gralovih legendah. Ker je v feljtonu duhovnik bolj

---

pričevanjih ne najdemo. Plemiškima staršema naj bi bili namreč svetovali, naj slepo hčerko pripeljeta na vrh hriba takrat, ko bo na 15 km oddaljenem Boču v svoji »vilinski luči« zasijal čudovit kamen. Svetloba tega kamna naj bi deklici povrnila vid. O tem gl. Ciglenečki, *Med izročilom in stvarnostjo*, v: Ciglenečki in Höfler (ured.), *Marija Zavetnica na Ptujski Gori: zgodovina in umetnostna zapuščina romarske cerkve*, Maribor 2011, str. 26. Žunkovič je, nedvomno pod vplivom Hytreka in Thala, to različico zgodbe povezal s svojimi razlagami o Gralu na Boču, gl. Žunkovič, *Die slavische Vorzeit: Grundlegende Aufsätze für die Renaissance der altslavischen Geschichte, Sprache und Kultur*, Maribor 1918, str. 317.

<sup>74</sup> *Studeniška kronika*, rokopis, str. 100. Zapisovalec pri tem navaja tudi vir: *Pripovedovala Franca Kitek iz Brezja, ki trdi, da je to legendo pripovedoval rajni g. župnik, ibid.*

<sup>75</sup> O motivu Sv. Rešnje krvi gl. Kirschbaum, (izd.), *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 1. zv., Rim–Freiburg–Basel–Dunaj 1994, str. 309312. Kot primer takšnega motiva iz evropske umetnosti gl. npr. zgodnje delo italijanskega renesančnega slikarja Rafaela Santija »Mondovo križanje« (1502–1503), ki jo hranijo v National Gallery v Londonu, ali na slovenskih tleh bandero baročnega slikarja Antona Cebeja »Sveto rešnje telo – sveta rešnja kri« (1761–1765), ki jo hranijo v Narodni galeriji v Ljubljani. Žunkovič omenja, da ta prizor opevajo tudi okoliške ljudske pesmi, gl. Žunkovič, *op. cit.*, str. 115.

<sup>76</sup> von Thal, *op. cit.*, str. 2.

literarni lik kot zgodovinska osebnost, se seveda zastavlja vprašanje, kaj od tega, kar Thal pripisuje Hytreku, je v resnici njegovo. Malo verjetno se namreč zdi, da bi Hytrek s svojim odličnim strokovnim znanjem in izobrazbo, ki si jo je pridobil med študijem v Rimu, in to pri najboljših strokovnjakih tedanjega časa, tako nekritično zagovarjal teze o Gralovem gradu na Boču, kot mu to v svojih romantičnih spomilih pripisuje Thal. Na žalost Hytrek svojih raziskav, ki zadevajo Gralove legende, ni uspel objaviti. Izjema je kratka notica, ki jo je vključil v svojo knjigo o zgodovini studeniškega samostana, kjer na začetku drugega poglavja zapiše:

Na tem mestu ni naloga kronista, četudi bi bilo to še tako mamljivo, da bi raziskal, ali je Boč identičen z (goro) Mons Salwatsch iz Parzivalove sage? Ali je, kot meni profesor Schmidt iz Ljubljane, na vrhu v oblake odetega Boča stal Gralov grad? Ali je bil samostan ob milostnem studencu samotišče Sigune? In ali je Parzival prav tu našel Sv. Gral in razdrl urok, še posebno, ker topografske značilnosti temu povsem ustrezajo?<sup>77</sup>

Kljub temu da gre zgolj za bežno omembo, navedeni odlomek potrjuje, da je Hytrek Boč povezoval z legendarnim *Munsalvaesche*, Gralovim gradom, iz Wolframovega epa. Očitno je Hytrek tudi sam menil, da področje Boča topografsko ustreza opisom iz srednjeveške pesnitve, kar mu v svojih spomilih sicer pripisuje tudi Thal.

Zanimivo je, da Hytrek izrecno poudarja, da domneva o Gralovem gradu na Boču ni njegova, saj kot vir navaja »profesorja Schmidta iz Ljubljane«. O omenjenem profesorju žal ne vemo veliko, saj Hytrek ne navaja niti njegovega osebnega imena. V pomoč nam je lahko članek Alexandra Peeza iz leta 1893, ki govori o živinski kugi v povezavi s cerkvami sv. Lenarta na vzhodnoalpskem področju,<sup>78</sup> v katerem se avtor sklicuje tudi na zaupnika iz Ljubljane, ki mu je posredoval informacije o cerkvi sv. Lenarta pod južnim vznožjem Boča. V zvezi s tem Peez zapiše: *Na tem starodavnem Boču /.../ je naš zaupnik prepoznal v Parcivalovi sagi mnogokrat omenjeni Montsalvatsch (Goro odrešenja).*<sup>79</sup> V opombi avtor navaja tudi ime tega zaupnika: »Herrn K. J. Schmidt in Laibach«.<sup>80</sup> Domnevamo lahko, da gre za istega Schmidta, ki ga v svoji knjigi omenja tudi Hytrek. Glede na to, da ga slednji omenja kot ljubljanskega profesorja, je bilo v arhivu Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani mogoče pridobiti podatek o Karlu (Johannu) Juliusu Schmidtu, učitelju telovadbe na tedanji učiteljski šoli, ki je bil po rodu Nemec iz Köslina

<sup>77</sup> Hytrek, *op. cit.*, str. 6.

<sup>78</sup> Peez, Tierseuchen und die Leonhardi-Kirchen der Ostalpen, *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* XXII, (1893), 193–203.

<sup>79</sup> Peez, *op. cit.*, str. 202.

<sup>80</sup> *Ibid.*

v Prusiji.<sup>81</sup> Za našo temo je zanimiv predvsem njegov feljton iz leta 1893 z naslovom »Krainische Studien«, ki je v časniku *Laibacher Wochenblatt* izhajal v več nadaljevanjih, in v katerem je med širšim pregledom prazgodovinskega obdobja razpravljal tudi o problematiki Vač (nem. Watsch). Pri tem je ob omembi poganskih boštev izpostavil tudi kultni pomen »gore odrešitve« (nem. Salwatsch), ki naj bi bile znane tudi na širšem slovenskem območju. Ob tem napoveduje tudi svoje raziskave *Parzivala* (»Parzivalforschungen«), v katerih naj bi podrobneje pojasnil zvezo z legendarno goro (oz. Gralovim gradom) *Munsalvaesche* iz Wolframove pesnitve.<sup>82</sup> Te raziskave najverjetne niso

<sup>81</sup> V zvezi z njim najdemo v *Zborniku za historiju školstva i prosvjete* kratek zapis: V Ljubljano je prišel leta 1876 Nemec Julius Schmidt, absolvent tečaja na Dunaju, namestili pa so ga na podlagi uredbe o obvezni telovadbi na ljubljanskem učiteljskišču, Franković (ured.), op. cit., Zagreb 1975, str. 80. Schmidt je napisal dva učbenika o telesni vzgoji z naslovom *Turnschule: Zum Gebrauche für Lehrer- und Lehrerinnen-Bildungsanstalten*, Ljubljana 1879 in 1882. O Schmidtovem zanimanju za lokalno zgodovino priča pismo D. Dežmana, kustosa tedanjega Deželnega muzeja v Ljubljani, Ferdinandu von Hochstätterju z dne 14. avgusta 1879, v katerem poroča o odkritju prazgodovinskih grobov na Susku in kot vir navaja Juliusa Schmidta (za ta podatek se zahvaljujeva Draganu Božiču, ki je pismo odkril v Dežmanovi korespondenci). To pismo dokazuje, da se je Schmidt že kmalu po prihodu v ta del Evrope zanimal za tukajšnjo zgodovino in starinoslovje. Kot avtor se je pozneje podpisal tudi pod članek z naslovom »Die Edeling von Tüchern«, ki je bil objavljen v nepaginiranem izvodu pronemškega časnika *Laibacher Wochenblatt* dne 24. decembra 1892. V njem razpreda o domnevi, da naj bi teharski plemiči izvirali iz plemena german-skih Suevov, do česar je prišel s pomočjo poenostavljene etimologije. Čeprav se Gralove legende tu ne omenjajo, pa ta članek posredno dokazuje, da se je Schmidt zanimal za izročilo južnoštajerskih krajev in ga povezoval z germansko zgodovino in kulturo. Schmidt je bil nadalje tudi avtor dveh podlistkov z naslovom »Die windischen Wallfahrten an den Niederrhein«, ki je izšel v *Laibacher Wochenblatt* dne 29. oktobra in 5. novembra 1892, v katerih je ponatisnil svoje predavanje v Kranjskem muzejskem društvu z dne 26. oktobra 1892. V teh podlistkih govori o domnevnih razlogih za slovenska romanja v Porenje (Kelmorajn), kjer kot osnovno metodo znova uporabi interpretacije na osnovi ljudske etimologije. Anonimni avtor v *Slovenskem narodu* z dne 11. januarja 1893 izpostavlja Schmidta kot enega izmed dveh značilnih predstavnikov (»svetli zvezdi kranjskega nemštva«) tedanje nemške kulture na Slovenskem, pri čemer njegovo raziskovalno metodo in rezultate zgovorno opiše z naslednjimi besedami: »Ko smo čitali ta famozni sestavek, godilo se nam je tako kot otroku, ki se vozi prvič po 'ringenspielu'; v divjem begu so se nam drvili mimo omamljenih očij Dolnjerenci in Slovenci, Rimljani, Treveri, Tungri, Krementezarji in Plementezarji, Lelegi in Kelti, Vandali in Hiperborejci. Pri tem divjem lovu nam je kar sapa pohajala. Ali naj se spustimo v resen razgovor s tem konfuznim diletantizmom najsmelejše vrste? /.../ S puhlim in lažikritiškim, toda blestečim in votlodorečnim aparatom (prim. Tacita), ki laikom močno imponuje, podaja se takov diletant na najopolznejše polje, kjer se i učenjakom-strokovnjakom često izpodrsne: na mitološko in starinoslovsko polje, a glavno pomagalo mu je pri teh kozlovskih skokih – 'etymologia vulgaris'; to je tista panaceja, ki je vsakemu količkaj spretnemu kombinatorju omogoči, da tudi Meko in Medino razlaga iz slovenščine.«, Nemška kultura na Kranjskem, *Slovenski narod*, 11. januar, 8/26, (1893), str. 1.

<sup>82</sup> Schmidt, *Krainische Studien*, *Laibacher Wochenblatt*, 11. februar, št. 653, 1893, str. 2.

bile nikoli objavljene, saj je *Laibacher Wochenblatt* prenehal izhajati nedolgo za tem, in sicer že julija 1893. V nadaljevanju omenjenega podlistka Schmidt sicer govori tudi o naselju »Gandin pri Ptuju«, ki se pojavlja v *Parzivalu*, kot tudi o potoku »Trewinabach«, tj. Dravinji.<sup>83</sup> Pri tem omenja tudi, da je osebo obiskal tudi Watschberg oz. Wotschberg (Boč?), kar je mogoče povezati z njegovimi raziskavami *Parzivala*. Schmidt je tako prva znana oseba, za katero je iz več neodvisnih virov mogoče sklepati, da je Wolframov *Munsalvaesche* povezoval z Bočem.

V zgoraj navedenem odlomku iz Hytrekove knjige nadalje izstopa tudi teza o domnevni povezavi med Studenicami in likom Sigûne, ki se v Thalovem feljtonu sicer ne omenja. Sigûne, Parzivalova sestrična po materini strani, ima znotraj Wolframove pesnitve pomembno vlogo, saj se pojavlja na vseh ključnih prelomnicah Parzivalove poti. Ob njunem prvem srečanju mladi Parzival od nje izve svoje pravo ime (*Parzival*, III. 139, 25), ob drugem srečanju mu prav Sigûne razkrije, da se Gralov grad imenuje *Munsalvaesche* (*Parzival*, V. 249 sl.), medtem ko ga ob tretjem srečanju (nehote) napoti k puščavniku Trevrizentu, kjer Parzival nato doživi spreobrnjenje (*Parzival*, IX. 435, 19 sl.). Preden se vrne na Gralov grad in postane Gralov kralj, se Parzival še zadnjič ustavi pri Sigûnini celici, vendar jo takrat že najde mrtvo. O pomembnosti tega lika priča tudi dejstvo, da je Wolfram o nesrečni ljubezni med Sigûne in vitezem Schiânatulanderjem napisal samostojno pesnitev z naslovom *Titurel*, ki je žal ohranjena zgolj fragmentarno. Iz *Parzivala* je razvidno, da je Sigûne, ki se po smrti svojega viteza odloči za življenje puščavnice, prebivala v neposredni okolici Gralovega gradu, saj jo Parzival vedno srečuje tik pred obiskom gradu ali po njem. Še več, Sigûne je tudi sama tesno povezana z Gralovo skupnostjo, saj ji iz Gralovega gradu vsak petek hrano prinaša čarovnica Cundrîe (*Parzival*, IX, 438, 29–439, 5). Iz Hytrekovih besed je nadalje mogoče sklepati, da je izvir *fontâne la salvâtsche*, ki se omenja pri Wolfram, povezoval z lokacijo Sigûnine celice in Milostnim studentem na dvorišču studeniškega samostana.<sup>84</sup> Čeprav je res, da Sigûne živi v bližini Gralovega gradu, ki se nahaja sredi pokrajine *Terre de Salvaesche*, pa Wolfram studenca *fontâne la salvâtsche* ne omenja v zvezi z njo, ampak predvsem v povezavi s Trevrizentom. To je razvidno iz naslednjega odlomka: *Odšel (sc. Parzival) je k fontâne la salvâtsche, kjer je Orilus zaprisegel. Tam je v pobožni odpovedi živel Trevrizent.*<sup>85</sup> Vsekakor pa je v okviru geografije Wolframove pesnitve nesporno, da sta Trevrizent in Sigûne živela nedaleč stran, oba v neposredni bližini Gralovega gradu.

<sup>83</sup> Isti, *Krainische Studien*, *Laibacher Wochenblatt*, 18. februar, št. 654, str. 3.

<sup>84</sup> Najverjetneje na osnovi odlomka *Parzival*, IX. 435, 6–9.

<sup>85</sup> von Eschenbach, *Parzival*, IX. 452, 14–16.

## ZAKLJUČEK

Teza o Gralovem gradu na Boču, ki ji lahko historično sledimo nazaj do »profesorja Schmidta iz Ljubljane«, je v začetku 20. stol. prerasla v legendo, ki so jo predvsem nemško govoreči avtorji začeli povezovati z ljudskim izročilom. Že leta 1909 tako avstrijski pisatelj Richard Kralik v knjigi z naslovom *Gralsage* zapiše: *Ali pa bi moral (sc. Artur) s svojimi vitezi okroglega mize, kot se govori, Gral iskati v Alpah, na primer na gori Boč, nedaleč od Rogatca, kamor ljudsko izročilo še danes postavlja Gralov grad.*<sup>86</sup> Leta 1914 nato izide Thalov feljton, ki je bil zaradi velike naklade časnika *Reichspost* zelo odmeven. Polemičen odgovor nanj je še istega leta napisal prosluli ljubiteljski filolog Davorin Žunkovič, ki je v prispevku z naslovom »Untersteiermark: die Urheimat der Gralsage« zagovarjal izrazito slavofilsko interpretacijo Gralovih legend.<sup>87</sup> V tem duhu Žunkovič tako ime Gralovega gradu, ki se pri Wolframu omenja kot *Munsalvaesche*, z etimološko akrobacijo razčleni na (Mont)-zal-Vatsch, pri čemer naj bi »zal« v slovenskem jeziku pomenilo »velik«, »mogočen«, »zloben«, »divji«, medtem ko je v besedi Vatsch (in Vaesche) prepoznal ponemčeno obliko imena Boč.<sup>88</sup>

Med nemško govorečimi avtorji so poskusi novih razlag Wolframove pesnitve in Parzivalovih povezav z južno Štajersko prišli iz antropozofskih krogov. Povod za to je dal Rudolf Steiner, utemeljitelj antropozofije in waldorfske pedagogike, ki je 16. januarja 1923 v 11. razredu waldorfske šole v Stuttgartu komentiral odlomke iz *Parzivala*.<sup>89</sup> Steinerjeve nastavke je v delu z naslovom *Das neunte Jahrhundert: Weltgeschichte im Lichte des heiligen Gral* podrobneje razdelal njegov učenec Walter Johannes Stein, kar je spodbudilo nadaljnje raziskave Gralovih legend na območju južne Štajerske.<sup>90</sup> Ključni osebnosti pri nastanku in širjenju teh legend pa sta nedvomno prav Schmidt in Hytrek, ki sta s pomočjo Thalovega feljtona posredno sprožila plaz novih interpretacij.

<sup>86</sup> Kralik, *Gralsage*, Ravensburg 1909, str. XII.

<sup>87</sup> Žunkovič, *op. cit.*

<sup>88</sup> *Ibid.*, str. 118.

<sup>89</sup> Za opis tega predavanja gl. W. J. Stein, *Das neunte Jahrhundert: Weltgeschichte im Lichte des heiligen Gral*, Stuttgart, 1928, str. 5.

<sup>90</sup> O tem gl. Ciglencečki, Grad 'Pogled-Anschau': Odmevi Wolframovega *Parzivala* v novejših interpretacijah Gralovih legend na Štajerskem, v: Aleksandra Boldin (ured.), *Konjice: 870 let prve pisne omembe*, Občina Slovenske Konjice: Slovenske Konjice 2016.

## VIRI IN LITERATURA

### Viri

*Studeniška kronika*, rokopis, ki ga hranijo v župnišču Studenice

### Monografije

Mitja Cimpršek, *Vodnik po kraljestvu gozdnatega Boča*. Poljčane 1997.

Dragutin Franković (ured.), *Zbornik za historiju školstva i prosvjete zapis*. Zagreb 1975.

Joachim Heinzle (izd.), *Wolfram von Eschenbach*, Ein Handbuch – Studienausgabe. Berlin–Boston 2014, str. 282.

Adolf Hytrek, *Sophie von Rohitsch und das Stift und Gotteshaus Studenitz*. Studenice 1895.

Wolfram von Eschenbach, *Parzival: Text und Übersetzung*. Berlin–New York 2003.

Antoni Kielbasa, *Książdz Adolf Hytrek 1853–1899: dziennikarz – ludoznawca – archeolog*. Trzebnica 1996.

Engelbert Kirschbaum (izd.), *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 1. zv. Rim–Freiburg–Basel–Dunaj 1994.

Zdenka Kovačič, Branko Fuchs in Neda Kovačič-Fornezzi (ured.), *Od Špelke do lušečkih vil: zbirka ljudskih pripovedi, pesmi in plesov iz Poljčan in okolice*. Poljčane 2008.

Richard Kralik, *Gralsage*. Ravensburg 1909.

Emilio Marin (ured. reprinta), *Radovi prvog međunarodnog kongresa za starokršćansku Arheologiju*, Split–Solun, 20–22. kolovoza 1894. Split 1993.

Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan ok. 1245–1782*. Celje 2005.

Ignac Orožen, *Das Bisthum und die Diozöse Lavant: VII. Das Dekanat Rohitsch*. Celje 1891.

Josip Pajek, *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*. Ljubljana 1884.

Paolo Santonino, *Popotni dnevniki 1485–1487*. Celovec–Dunaj–Ljubljana 1991.

Julius Schmidt, *Turnschule: Zum Gebrauche für Lehrer- und Lehrerinnen-Bildungsanstalten*, 2. zv. Ljubljana 1879 in 1882.

Walther Johannes Stein, *Das neunte Jahrhundert: Weltgeschichte im Lichte des heiligen Gral*. Stuttgart 1928.

Janez Stanonik, *Ostanki srednjeveškega nemškega slovstva na Kranjskem*. Ljubljana 1957.

Ivan Stopar, *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana 1977.

Ivan Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji med Prekmurjem in porečjem Dravinje*. Ljubljana 1991.

Ivan Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji med Kozjanskim in porečjem Save*. Ljubljana 1993.

Adelma von Vay, *Aus meinem Leben*. Konjice 1900.

Davorin Žunkovič, *Die slavische Vorzeit: Grundlegende Aufsätze für die Renaissance der altslavischen Geschichte, Sprache und Kultur*. Maribor 1918.

## Članki

Anonimni, Nemška kultura na Kranjskem. *Slovenski narod*, 11. januar 26/8, 1893, 1.

Franjo Baš, Prelat dr. Fran Kovačič. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 34, 1939, str. 1–38.

Milan Bidovec in Miha Jeršek, Zlato iz dravskih naplavin. *Scopolia*, Supplementum 3, 2006, str. 454–456.

Jan Ciglencečki, Grad 'Pogled-Anschau': Odmevi Wolframovega *Parzivala* v novejših interpretacijah Gralovih legend na Štajerskem. V: Boldin (ured.), *Konjice: 870 let prve pisne omembe*. Slovenske Konjice 2016, 76–83.

Marjeta Ciglencečki, Med izročilom in stvarnostjo. V: Marjeta Ciglencečki in Janez Höfler (ured.), *Marija Zavetnica na Ptujski Gori: zgodovina in umetnostna zapuščina romarske cerkve*. Maribor 2011, str. 19–46.

Stefan Heid, Anton de Waal, Das deutsche Priesterkolleg am *Campo Santo* in Rom und die christliche Archäologie Dalmatiens. V: Jurišić (ured.), *Kačić: Zbornik franjevačke provincije presvetog otkupitelja*, Zbornik u čast Emilija Marina za 60. rođen dan, 41–43, 2009–2011, 1037–1070.

Adolf Hytrek, Starokrščansko grobište sv. Sinerota u Srijemu. *Ephemeris Salonitana*. Zader 1894, str. 1–6.

Anton Janko, Parzival in slovenska Štajerska. *Celjski zbornik*, 1994, str. 191–195

Miroslav Jeremić, Adolf Hytrek et les premieres fouilles archeologiques a Sirmium. *Starinar* 55, 2005, str. 115–132.

Jakob Kelemina, Hajdina. Toponomastični prikaz. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 28/2–4, 1933, 113–118.

Fran Kovačič, Ob osemstoletnici križarskih vojsk. *Katoliški Obzornik* 1/1, 1897, str. 50–63, 156–166, 261–276.

Marjeta Šašel Kos, The family of Romulus Augustulus. V: Mauritsch (ured.), *Antike Lebenswelten: Konstanz – Wandel – Wirkungsmacht: Festschrift für Ingomar Weiler zum 70. Geburtstag*. Philippika, 25. Wiesbaden 2008, str. 439–449.

Antonius (?) Lekše, Kongres krščanskih starinoslovcev v Spletu-Solinu. *Dom in svet*, 7/21, 1894, str. 671–672.

Janez Majciger, Voda in njene moči v domišljiji štajerskih Slovencev. *Kres* 3, 1883, str. 455–458, 502, 558–561, 601–604.

Petar Milošević, Earlier Archaeological Activity in Sirmium. *Sirmium* II, 1971, str. 3–11.

Alexander Peez, Tierseuchen und die Leonhardi-Kirchen der Ostalpen. *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* XXII, 1893, str. 193–203.

Stanko Piplović, Prvi međunarodni kongres starokršćanske arheologije. *Baština* 18/24–25, 1994, 7–10.

Bartosz Sałaj, Książdz Adolf Hytrek (1853–1899), zapomniany badacz wczesnego chrześcijaństwa. V: Kałużny (ured.), *Starożytność chrześcijańska* 4. Kraków 2016, str. 211–221.

Karl Julius Schmidt, Die Edeling von Tüchern. *Laibacher Wochenblatt*, 24. december 1892 (brez paginacije).

Karl Julius Schmidt, Die windischen Wallfahrten an den Niederrhein. *Laibacher Wochenblatt*, 29. oktober, št. 638, (1892), 1–3.

Karl Julius Schmidt, Die windischen Wallfahrten an den Niederrhein. *Laibacher Wochenblatt*, 5. november, št. 639, (1892), 1–3.

Karl Julius Schmidt, Krainische Studien. *Laibacher Wochenblatt*, 11. februar, št. 653, (1893), 1–2.

Karl Julius Schmidt, Krainische Studien. *Laibacher Wochenblatt*, 18. februar, št. 654, (1893), 1–3.

Jaroslav Šašel, Rimske ceste (viae publicae). *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana 1975, str. 74–99.

Hans von Thal, Montsalwatsch: Eine Erinnerung von Hans v. Thal. *Reichspost* 21/70, (1914), str. 1–2.

Davorin Žunkovič, Untersteiermark, die Urheimat der Gralsage. *Staroslovan* II/2, 1914, 106–128.

## PRIEST ADOLF HYTREK AND THE LEGEND OF THE GRAIL CASTLE ON BOČ

### Summary

In 1914, the Austrian writer Hans von Thal published a feuilleton in the *Reichspost* newspaper, describing his meeting with Adolf Hytrek (1853–1899), an educated priest from Studenice Monastery. During their conversation, it soon became clear that the priest had been intensively studying the medieval poem *Parzival* and its links to the historically well-known places in Southern Styria. The first part of this paper summarizes the story as told by Thal in his feuilleton. In the second part, the paper will concentrate on the dynamic life-story of Adolf Hytrek, who has, before coming to Studenice in 1885, gathered rich experience as a field archaeologist in North Africa, Rome, Pompeii, and Sirmium. The third part will serve as a brief overview of the paragraphs in Wolfram's epic poem *Parzival*, which are explicitly related to the region of Slovenian Styria. In the fourth section of this paper, we shall focus in further detail on the theories, which Thal ascribes to Hytrek in his romantic feuilleton. Hytrek's main hypothesis turns out to be that the legendary Grail Castle, Wolfram's *Munsalvaesche*, lies on the top of mountain Boč. The final part discusses the claims on the Grail legends, which Hytrek included in his monograph on the Studenice Monastery. Through analysis of Hytrek's theories it will become clear that the hypothesis of the Grail Castle on Boč is in fact not his own. Instead, he cites a certain "Professor

Schmidt from Ljubljana” as his primary source. Schmidt and Hytrek were thus the key personalities in establishing and spreading the Grail legends in Southern Styria. With the indirect help of Thal’s feuilleton, their theories triggered a wave of further interpretations.

## DER SPIRITUAL ADOLF HYTREK UND DIE LEGENDE VON GRALSBURG AUF BOČ

### Zusammenfassung

Der österreichische Schriftsteller Hans von Thal veröffentlichte im Jahr 1914 in der Zeitung *Reichspost* ein Feuilleton, in dem er sein Treffen mit dem Priester Adolf Hytrek (1853–1899), einem gebildeten Spiritual aus dem Kloster Studenice/Studenitz, beschreibt. Während ihres Gesprächs stelle sich heraus, dass der Priester sich mit dem Recherchieren des mittelalterlichen Epos *Parzival* und mit ihm verbundenen historisch gut bekannten Orten in der Südsteiermark beschäftigt. Der vorliegende Artikel fasst im ersten Teil die Geschichte aus dem Feuilleton von Thal zusammen, der zweite Teil ist der lebhaften Lebensgeschichte von Adolf Hytrek gewidmet, der als gebildeter Archäologe vor seinem Kommen nach Studenice/Studenitz im Jahr 1885 Erfahrungen in Nordafrika, Rom, Pompei und Sirmium sammelte. Im dritten Teil sind relevante Passagen aus Wolframs Epos vorgestellt, die eine direkte Verbindung mit Südsteiermark haben. Es folgt eine genauere Behandlung einzelnen Theorien, die Thal in seinem Feuilleton Hytrek zuschreibt. Die Haupthypothese des Priesters ist es, dass die legendäre Gralsburg, Wolframs *Munsalvaesche*, sich auf dem Gipfel von Boč befindet. Im letzten Teil beschreibt die Abhandlung noch die kurze Notiz über die Gral-Legenden, die Hytrek in seiner Monographie über das Kloster Studenice/Studenitz einschloss. Es ist interessant, dass Hytrek dabei ausdrücklich betont, dass die Hypothese über die Gralsburg auf Boč nicht von ihm stammt, sondern führt „Professor Schmidt aus Laibach“ als seine Quelle an. Schmidt und Hytrek sind also die Hauptpersönlichkeiten bei der Entstehung und Verbreitung von Gral-Legenden in der Südsteiermark und ihre Theorien, unterstützt durch Thals Feuilleton, lösten indirekt eine Welle neuer Interpretationen aus.

## DODATEK

»MONTSALWATSCH«<sup>91</sup>

## Spomin Hansa von Thala

Vse skrivnostneje so se raztezale kulise hribov pred mojim pogledom, ki se je oziral naokrog. Okolica je postajala vse bolj divja, grozeča. Prepadne pečine, ki se dvigajo iz škrlatne globine, nenadejani prizori slapov, razklanih in na pol previsnih skalnih orjakov, med njimi pa ozka stezica, ki se strmo vzpenja in odsekano spušča mimo srh vzbujajočih votlin. Skrivališče zmaja, čigar sapa se je zdela kakor izdih strupene megle v mračnem pragozdu. Oster vonj borovcev se je valil proti meni in hladno pihljal okrog mojih razbijajočih senc ter v razigranem zraku romantičnega pričakovanja z utripom udarjal v moj vrat. Vsenaokrog globoka tišina. Samo mogočno bučanje neskončnih gozdov. Steza se je zlagoma spustila, senca je postajala vse bolj gosta. Moja obotavljajoča noga je s počasnim korakom prodirala v krivino hriba, od koder je proti meni zavel hladnejši zrak. – Sredi najgostejšega gozda je v mraku stal visok križ. V temi se je skoraj fosforescenčno svetilo belo telo Odrešenika v nadčloveški velikosti. Zdelo se je, da na njegovi desni lebdi angel in pod stransko rano drži plitko skodelo ter vanjo prestreza kri. Ob vznožju križa pa je v globoki pobožnosti klečala ženica.

Obstal sem na mestu, prevzet spričo poetičnosti tega prizora.

Vzdramil me je globok vzdihljaj ženice – bila je starka iz ljudstva –, ki se je pri tem dvignila.

Tesno ob križu je neposredno iz pobočja hriba na dan pritekal kristalno svetel studenec, ki je bil skrbno obzidan s cementnim kamnom. Ženica se je nagnila nadenj, se pokrižala ter si z vlažno dlanjo omočila čelo in oči. Začudeno sem opazoval njeno početje. Stopil sem korak naprej in jo pozdravil. Ob nenadejanem srečanju se je zdrznila in plaho odzdravila.

»Kaj nekaj počnete tukaj, mati?«, sem vprašal. Nezaupljivo me je pogledala in brez besed, skoraj s prezirom skomignila z rameni. Zatem je iz košare vzela drobno stekleničko, jo napolnila v studencu ter jo skrbno zaprto položila nazaj v košaro. V njenem vedenju je bilo nekaj posebno strahospoštljivega, česar si nisem znal pojasniti. Zato sem znova poskusil srečo.

»Zakaj potrebujete teh nekaj kapljic studenčnice?«

»Ste tujec v teh krajih?« me je vprašala nazaj. Pritrdil sem. Tedaj se je njen nejevoljen pogled omehčal. »To je Milostni studenec«, je zašepetala, »vodo pa potrebujem za mojega ubogega, bolnega moža. Toda on v to ne verjame«, je zaihtela v srce parajoči bolečini. »In kdor ne verjame, temu tudi ne pomaga!«

Ta izraz najbolj žive vere me je globoko pretresel in hkrati vzbudil moje zanimanje, da bi o čudežnem studencu, o katerem predtem še nisem slišal, izvedel kaj več. Sočutno sem jo vprašal in – najsi je njeno začetno nezaupanje splahnelo ali pa je njeno prepolno srce kričalo po izpovedi – v dolgi pripovedi mi je zaupala, da njen mož trpi od težkega, neozdravljivega hiranja ter da je Milostni studenec njeno edino in zadnje upanje.

»To je čudodelna voda«, je nadaljevala. »Izvira iz jezera v sveti gori ...«

»Jezero?«, sem jo prekinil, »toda daleč naokrog ni tod nobenega jezera!«

»Pač! Seveda je, toda nahaja se v notranjosti gore. Po jezeru pa se, brez jader in vesel, vozi božji glasnik, vleče pa ga velika ptica, ki je spredaj vpeta z zlato uzdo ...«

<sup>91</sup> von Thal, Montsalwatsch: Eine Erinnerung von Hans v. Thal, *Reichspost* 21/70, (1914), 1–2.

Osuplo sem jo gledal.

»Prav gotovo je tako«, je nadaljevala v tonu globoke prepričanosti. »Na čolnu stoji in poslušaj, če pa se po svetu razširi krivica in ogroža nedolžnost, takrat ... takrat pride na pomoč! Na njegovem klobuku sedi ptica, ob strani pa mu visi trobenta ...«

Z veseljem bi bil dalje poslušal njene blazne fantazije, toda na kratko me je pozdravila v slovo in izginila v eni izmed prvih hiš v vasi ob vznožju hriba.

V skromni gostilni sem se, utrujen od dolge hoje, vrgel na klop vzdolž stene. Gostilničar je vprašal, kakšne so moje želje. Prijazen gospod, duhovnik, ki je kot edini gost ob steklenici domačega vina sedel za mizo, mi je v prešernem tonu priporočil domačo pijačo. »Resda je kisel, toda zdrav. Od tega ni še nikogar bolela glava!«

Začela sva se pogovarjati. Bil je srednje močen mož z energičnimi potezami in žarečimi očmi. Visoko preudarno čelo je izdajalo misleca. Oseba, katere notranji čar je privlačil z magnetično močjo. Moje začudenje je v pogovoru raslo iz minute v minuto. Kako je prišel ta učeni mož v to samotno, od sveta pozabljeno vas?

Vprašal sem ga, ali je slišal za pripovedko, ki mi jo je namignila stara ženica? Zamišljeno se je nasmehnil in me vprašal, ali se resno zanimam za ljudske pripovedke. Pritrdil sem in pri tem omenil moj pisateljski poklic.

»Pridite k meni v moje stanovanje!« me je iznenada povabil. Na poti tja mi je pojasnil: »Ta pripovedka je bila zame pravzaprav ključ, s katerim sem prodril v srednjeveško zakladnico pripovedk, v najveličastnejšo, ki jo mi Nemci posedujemo. Iz razumljivih razlogov je narod pisano prepletel med seboj resnico, pesništvo, religijo in zgodovino. Kar ste slišali od stare ženice, ni nič več in nič manj kot legenda o Lohengrinu, za katero literarni zgodovinarji menijo, da se dogaja na bregovih reke Schelde. Seveda pa je treba pripomniti, da je ta pripovedka tam popolnoma tuja, medtem ko jo tukaj pozna vsak otrok – in prav to mi je dalo misliti.« Njegov glas je zatrepetal v tihi radosti.

Od Rogaške Slatine, kjer sem se zadrževal kot zdraviliški gost, me je želja po potovanju pripeljala do sem. Ta gorski velikan, skoraj tisoč metrov visoki Boč, ki se iz rahlo valovitega srednjega gorovja vzpenja visoko v nebo, me je s svojim skrivnostnim čarom neustavljivo zvalil semkaj. In zdaj sem stal začaran pod njegovim urokom. Kaj bom slišal od vrlega učenjaka? Imel sem občutek, da stojim na prelomnici. Pred nama so se dvigale masivne stavbe ženskega samostana v Studenicah, kjer je bil moj spremljevalec nastavljen kot dušni pastir. Prek širokih, z marmornato ograjo okrašenih stopnic je z urnim korakom pohitel skozi več sob v svoje arheološko kraljestvo – knjižnico. Ni bilo časa, da bi si moje željne oči ogledale posamezne dragocenosti v njej – vodil me je do mize na sredini, ki je bila prekrita z rokopisi, knjigami, zvitki in risbami. V roke je vzel eno od njih. Bila je barvna skica pokrajine, narisana s ptičje perspektive. Na strmem, skoraj nedostopnem gorskem velikanu, ki je segal v nebeške višave in se dvigal nad vrhove osrednjega gorovja, je bil narisana grad mogočnih razsežnosti, za njegovo zadnjo steno pa se je zdelo, da se naslanja na golo štrlečo skalo. Z njega je gospodovalno in zapovedujoče proti spopadajočemu se svetu zrla neznansko razpelo. Angel, ki je lebdel ob strani Odrešenika, je iz stranske rane v sijočo posodo prestrezal njegovo kri.

Nad risbo so bile besede: »Okolica gradu Monsalwaesche, kot je opisana v Eschenbachovemu Parcivalu«.

Nadvse presenečen sem skočil pokonci.

»Ja!« se je veselo zasmel. »Tako je! Tukaj je hodila Eschenbachova noga. To okolico je opisal v Parcivalu in tam« – pokazal je skozi okno na gorskega velikana, katerega vrh je izginjal v megli – »tam je stal Gralov grad!«

»Kaj pa dokazi?«

»Imam jih, imam jih!« je vzkliknil z žarečimi očmi, segel po papirjih in z veščo roko razprl Parcivala, ki je ležal na mizi.

»Tukaj«, je rekel, »je natančen opis okolice. Bodite pozorni!«

Prebral mi je odlomek, v katerem se Parcival pri svojem iskanju sv. Grala približuje Montsalwatschu. »Ni prišel s severne, ampak z vzhodne strani. Ustavil se je v naselju Gredin – tj. Hajdina pri Ptuj, nato prestopil zlatonosno (reko) Trane, tj. Dravinjo, ki jo vidite tam spodaj in ki teče ob vznožju Boča vzhodno mimo Makol proti Dravi; in tudi zgodovinsko je dokazano, da so na Dravinji nekoč izpirali zlato. Tukaj govori o Milostnem studentu: tega ste prav tako videli. In zdaj opis gore same, njeno razmerje do okolice in tipične značilnosti! Vsak pregib, vsak slap, vsaka razpoka v njegovi formaciji se ujema!

In dalje: visoko zgoraj na gori sem našel razločne sledi mogočne vodne napeljave. Toda na Boču ni bilo nikoli naselja! In končno: po pripovedki naj bi Gralov grad stal na ruševinah Venerinega svetišča, jaz pa sem na vrhu Boča v ruševinah odkril značilne zidove Venerinega svetišča. Vse to si lahko ogledate jutri!

In končno: kako je prišla pripovedka o Lohengrinu, Parcivalovem sinu in nasledniku, semkaj v te kraje, ki jih zdaj naseljujejo izključno Slovani? Pripovedka, ki je slovanskemu človeku tuja, in je zato tudi ni mogel uvoziti od drugod?

In dalje: Gral je opisan kot plitka posoda, ki jo angel ob Velikem petku drži ob strani umirajočega Odrešenika, da bi prestregel dragoceno kri. Ste videli kjerkoli drugje podobno upodobitev? Lebdeči angel z Gralovo skledo v rokah ob strani Odrešenika? Jaz ne in tudi nihče drug. Samo tukaj in v najbližji okolici najdete tovrstne kiparske in slikarske upodobitve. Mar ni tudi to dokaz? In če se poglobite v jedro pripovedke: ta pripovedka je vendar v celoti nemška. Kako bi takšna pripovedka lahko prišla v Španijo, ki jo od nemških tal ločuje celotna Francija? Njeno mistiko bi na poti do tja romanska domišljija že zdavnaj zadušila in zatrla.

Gralovega gradu zato ne smemo iskati na Montsegurju, ne v Kantabriji, ne na Montserratu, kamor ga postavljajo literarni zgodovinarji, pač pa tu, v tej nekoč povsem nemški deželi, na Štajerskem, na vrhu Boča!« Navdušen je stal pred menoj in njegov blede obraz je prekrila rahla rdečica pesniškega navdiha.

Od vznemirjenja mi je udarjalo srce. »In so Vaše raziskave«, sem spraševal dalje, »že zaključene? Ste jih objavili?«

»Delam na tem«, mi je odvrnil in pokazal na obilico zapiskov, ki so ležali na mizi: »Naj Bog da, da jih dokončam!«

To se ni zgodilo.

Ko sem po končani terapiji zapuščal zdravilišče in so v Poljčanah moji pogledi spoštljivo počivali na Boču, sem izvedel, da je častitljivega dobrotnika pred kratkim zadela kap in da so ga včeraj pokopali.

*Prevod Jan Ciglencečki*